

СПОРТДА ПРОГНОЗЛАШТИРИШНИНГ МЕТОДОЛОГИК ВА НАЗАРИЙ ЖИҲАТЛАРИ

Абдирахимов Амириддин Абдирахимович

ИИВ Малака ошириш институти

Ахборот технологиялар цикли ўқитувчиси

e-mail: amr.herezen28@gmail.com

Аннотация: Ҳозирги замонда прогнозлаштиришнинг илмий муаммолари жамиятимизнинг ҳар бир соҳасида шунингдек, жисмоний тарбия ва спортда ҳам жуда муҳимдир. Прогнозлаштириш муаммоларининг спорт соҳасида қўллашнинг муҳимлигини бир қатор муаммолари бор: биринчидан, сиёсий ва ижтимоий томонларини сезиларли даражада ошириш; иккинчидан, малакали спортчиларни спортга тайёрлашнинг янги йўллари излаб топиш ва мамлакатда жисмоний тарбия ҳамда спортни кенг ёйиш; учинчидан: республика мактабларида жисмоний ҳаракатнинг структура ва функцияларини кенгайтириш.

Калим сўзлар: ахборот технологиялари, прогнозлаштириш, спорт, жисмоний тарбия, методология, жисмоний сифатлар.

METHODOLOGICAL AND THEORETICAL ASPECTS OF FORECASTING IN SPORTS

Abdirakhimov Amiriddin Abdirakhimovich

*Institute of Advanced Training of the Ministry of Internal Affairs of the
Republic of Uzbekistan information technology cycle teacher*

e-mail: amr.herezen28@gmail.com

Annotation: the scientific problems of forecasting in modern times are very important in every area of our society, as well as in physical education and sports. There are a number of problems of the importance of the application of forecasting problems in the field of sports: firstly, to significantly increase the political and social side; secondly, to look for new ways to prepare qualified athletes for sports and to widely spread physical education and sports in the country; and thirdly: to expand the structure and functions of physical.

Keywords: information technology, forecasting, sports, physical education, methodology, physical qualities.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ И ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРОГНОЗИРОВАНИЯ В СПОРТЕ

Абдирахимов Амириддин Абдирахимович

Институт повышения квалификации МВД Республики Узбекистан

Преподаватель цикла информационных технологий

e-mail: amr.herezen28@gmail.com

Аннотация: научные проблемы прогнозирования в наше время очень важны во всех сферах жизни нашего общества, а также в физическом воспитании и спорте. Существует ряд проблем, связанных с важностью применения задач прогнозирования в области спорта: во-первых, для значительного усиления политической и социальной составляющей; во-вторых, для поиска новых путей подготовки квалифицированных спортсменов к занятиям спортом и широкого распространения физического воспитания и спорта в стране; и в-третьих: расширить структуру и функции физического.

Ключевые слова: информационные технологии, прогнозирование, спорт, физическое воспитание, методика, физические качества.

Спорт прогнозлаштиришнинг услубияти – табиат ривожланишида диалектик-материалистик концепцияларга асосланади, яъни жамият ва билимга. Спортдаги прогнозлаштиришнинг илмий методологияси дунёдаги қабул қилинган билим фалсафасига суянса, умумий методология тушунчасида умумфан методлари қабул қилинади.

Спортни прогнозлаштириш ривожланишнинг янги босқичларида турибди. Англашимиз бўйича, илмий ва амалий организацияларнинг доираси кенгайиб борган сари, прогнозлаштириши билан шуғулланувчилар эски синалган усулларни ишлаб чиқмоқдалар.

Прогнозлар асосидаги усулларни ҳар бир илмий тадқиқотлар кузатиб боради: Булар анализ ва синтез, дедукция ва индукция, кузатиш, тажриба, системалаштириш ва классификациялаш, олдиндан кўра билиш, гипотеза, аналогия, экстраполяциялардир.

Олдиндан кўра билиш экспертлар баҳосининг асоси бўлиб хизмат қилади. Тажрибали мурббий янги спортчини бир марта кўриб унинг келажакда яхши спортчи бўлиб етишишни сезади.

Олдиндан кўра билиш қобилятига баҳо берганимизда, бу олдинги тажрибаларга асосланган ҳолда, қарор қабул қилишдир. Прогнозлаштириш учун, экспертларнинг методлари кенг қўлланилади. Экстраполяция методи ҳозирги вақтда кенг тарқалмоқда. Масалан, маълум вақт оралиғида катта-кичик

Ўзгаришларнинг маълумотлари қайд қилиб борилади. Спортчи кўтараётган штанга оғирлиги ўзгаришларини қоғозга қийшиқ чизиқлар билан белгилаб борилади. Бу чизиқлар орқали бизни қизиқтираётган спортчи ҳақида, унинг ҳар хил вақтдаги қайд қилинган натижалари ҳақида маълумотлар олишимиз мумкин. Моделлаштириш методи ёрдамида қисқа муддатли, ўрта муддатли, узоқ муддатли прогнозлаштиришнинг турли параметрлар орасидаги муносабатлари ҳисобга олинади. Модел ҳар бир тафсилотларда кўчирма бўлиш керак эмас. У фақат моделлаштиришда маълум мақсадлар учун объект вазифасини бажаради. Моделлар шаклига қараб ҳар хил бўлади: предметли (режалар, макетлар), футбол мураббийси ўйин ўтказишда макетлардан фойдаланади, яъни ўйинчи фишка кўринишида моделлаштирилади ва шундай ҳолатда тактик вариантларни ютиб чиқади.

Жисмоний – бунга мисол қилиб, футбол ўйинини олишимиз мумкин. Олий лиганинг мураббийи рақиб жамоани қандай ўйин тактикасидан фойдаланишни билади ва ўзининг жамоасида бўлажак ўйин тактикасини моделлаштиради. Худди шу тариқа жисмоний ҳаракатланувчи моделдан фойдаланади.

Мантиқли – ҳодисанинг ёки жараённинг мантиқий таърифланиши кўзда тутилади.

Математикали – тенгсизлик жараёни тенглаштириш тизими ёрдамида тасвирланади. Математик моделлар ҳисобкитоби компьютер ёрдамисиз жуда меҳнат талаб ишдир. Математик моделдан кибернетик моделнинг фарқи шуки, у компьютер хотирасига жойлаштирилади. Унинг ёрдамида «яшайди, ривожланади ва тажрибалар ўтказади». Компьютердаги кибернетик модел янги ҳамда аниқ маълумотларни тез олишга мўлжалланган воситадир. Ижтимоий прогнозлаштиришнинг услубий ва назарий асослари спортда прогнозни бир қатор босқичлардан иборат тадқиқотлар тизимини кўриб чиқди.

Асосий босқичлар қуйидагилардан иборат:

- маълум услубиятни танлаш прогноз вазифаларининг асосий мақсади;
- прогноз функцияларини тизимидаги дескомпозиция ва синтез чизмаларини тузилиши;
- прогнозни ишончли вариантларини топиш;
- экспертиза прогнознинг асосий варианты;
- прогнозни текшириш ва тўғрилаш.

Бундай тадқиқот тизими, илмий-амалий прогнозлаштиришнинг вазифаларини ечишда ва спортчиларни Олимпиада ўйинларида жаҳон, Европа чемпионатларида юқори натижаларга эришишга имкон яратади.

Навбатдаги асосий йўлланмалар:

- ижтимоий-иқтисодий шароитда прогнозлаштириш, яъни спортчининг қобилиятларини юқори даражада ривожланиши;
- спорт натижаларининг ўсиш прогнози;
- спортчининг ҳар томонлама тайёргарлик даражаси ва шахсий сифатларига прогнозлаштиришнинг талаблари;
- йирик халқаро беллашувларда спорт натижаларига эришишнинг прогнозлаштириш мажмуавий воситаси;
- спортда прогнозлаштиришни мажмуавий ёндашиш тизимида киритишни алоҳида спортчида, жамоада ва спорт турларида қўллаш.

«Олдиндан билиш учун. Ҳаракат қилиш учун олдиндан кўра билиш» – деб шарҳлаган эди режалаштириш ва прогнозлаштиришни ўзаро боғлаб, XIX асрда яшаган фран-цуз файласуфи О.Конт. Россиялик мутахассислар прогнозлаштиришни кўриб чиқиб, режалаштириш тайёргарликнинг муҳим элементларидан бири деб ҳисобладилар. Режалаштириш муҳим қарорнинг натижаси сифатида ва ахборот учун керак бўлган прогнозлаштириш сифатида қабул қилинган. Спорт прогнозлаштириш мутахассислари О.Контнинг айтган сўзларини қайта изоҳлашди: чуқур ва кенг билим олдинда яхши кўра билиш учун керак, олдиндан яхши кўра билиш учун эса тўғри ҳаракат қилиш демакдир. Ҳолис ҳақиқийлик ижтимоий муносабатларда, спорт фаолияти тизимида кўриб чиқилади. Ҳар бир спортчини, жамоани спорт фаолияти бўшлиқ асосида қурилаётгани йўқ, балки бошқа тизимлар фаолияти ва уларнинг ривожланиши туфайли мавжуд.

Спорт фаолияти ва шахс ўртасига таъсир этувчи турли муносабатлар шакли: идеологик, психологик, иқтисодий муносабатлар мавжуддир. Иккинчи жиҳат прогнозлаштиришнинг ёндашиш тизимини бетунлиги ҳисобланади.

Тўртинчи жиҳат ижтимоий прогнозлаштиришнинг мажмуавий характерини илмий асосда олдиндан кўра билиш. Спортдаги прогнозлаштириш фаолияти киши шахсиятини шакллантириб, маънавий, меҳнат ва жисмоний тарбиянинг мажмуасига йўналтиради. Прогнозлаштириш спортчи шахсига, жамоага нисбатан тарбиявий билим бериш тадбирлари мажмуасини ҳисобга олади. Спорт прогнозлаштириш назариясининг мақсади шуки, тадқиқотларнинг истиқболли тармоқлари томонидан йиғилиб қолган ёки кам ишланган билимларини ягона тизимга туширишдир.

Ҳозирги замон илмий адабиётларида «олдиндан кўра билмоқ» сўзининг синонимлари сифатида олдиндан таърифлаш, олдиндан айтмоқ, антипатия, экстрополяция, ўйлаб топмоқ ва прогнозлаштириш каби сўзлар ишлатилади. «Олдиндан кўра билиш» тушунчасини назарий таҳлил қилганимизда, кўпгина аниқликларни киритамиз ва тизимлаштирамиз, яъни бир-бирини тўлдиришини,

бирбирига бўй сунишини кўрамиз. Юқорида келтирилган тушунчаларни бирлаштирган ҳолда, «олдиндан кўра билиш» тушунчаси инсонларнинг олдиндан таърифлаш, олдиндан айтиш, келажакни прогнозлаштириш каби қобилиятлари тушунилади.

Илмий адабиётлардан маълумки, «олдиндан кўра билиш» тизими инсонларни антогенетик ривожланишида урта босқичдан ўтади:

- олдиндан таърифлаш босқичи ёки антиципация;
- олдиндан айтиш босқичи ёки экстрополяция;
- прогнозлаштириш босқичи ёки илмий асосда «олдиндан кўра билиш».

Биринчи босқич – олдиндан таърифлаш ёки антипация. Бу келажакни бир дақиқа кўра билиш сенсомотор коррекция операцияларини муваффақиятларини мақсадга мувофиқ бажариш; Иккинчи босқич – олдиндан айтиш ёки экстрополяция. Бу вақт амплитудасидаги ретроспектив олдиндан кўра билиш, сенсор – ақлий коррекциясини узайтириш, мақсад қилиб қўйилган ҳодисани амалга ошириш. Учинчи босқич – прогнозлаштириш ёки илмий равишда олдиндан кўра билиш. Олимпиада спорт турлари муносабатлар тизимини ҳосил қилувчи омил сифатида, спорт прогнозлаштиришни ҳамма элементларини бирлаштиради.

Спортчиларни тайёрлаш прогрессив характерларга эга бўлиб, бир текис ва уюшган бўлиши керак. Агар спорт прогнози бўлажак мусобақаларни натижасиз бўлишини кўрсатса, дарҳол ишни шундай уюштириш керакки, бундай ривожланиш «секинлаб» натижаларни пасайишини олдини олиш керак.

Агар прогноз натижаларни яхши томонга ўзгараётганидан далолат берса, яна ҳам кўпроқ ютуқларга эришиш учун фаолликни ошириш керак. Бунинг учун эса маълум мақсадлар асосида спорт фаолиятида уюшган тадбирлар ўтказилади. Спорт фаолиятининг прогнози ташкилотлардаги ишларни тўғри уюштириб ва бу ташкилотлар қандай йўналиш орқали кетаётганини назорат қилади. Спорт прогнози мамлакатдаги спорт ривожланишига жавоб берувчи ташкилотларни, мураббийларни, команда раҳбарларини олдида тадбирлар ишлаб чиқишни вазифа қилиб қўяди. Шунингдек, бу вазифаларни бугунги кун талаби билан ечишни ва фақат тактик усул билан эмас балки, амалий усуллар билан барқарор қилишни талаб қилади.

Бошқарув фаолияти табиатан ташкилотчилик фаолияти ҳисобланади ва бу унинг ўзига хос томонларилан биридир. Аниқ ҳаракатни амалга ошириш учун бошқарув-нинг натижавий қарорлари қабул қилинади. Режа бошқарувнинг тузилиш элементи ҳисобланиб, у ўзига илмий асосланган прогнозни киритади. Агар бунинг акси бўлганда эди, спортда режалаштирилган, маълум мақсадни кўзлаган, натижа берувчи ҳаракат бўлмаган бўлар эди.

Бизнинг мамлакатимизда спорт фаолияти ва спорт ривожланиши билан боғлиқ бўлган томонларга катта эътибор берилади. Келажакда аниқ кучлар билан спортчи тайёргарлигига таъсир қилувчи йўналишларни олдинда турган олимпиада сезонида спортчилар шаклланиш жараёнини бошқариш кераклигини вазифа қилиб қўяди. Шундай қилиб, прогнозлаштириш ва режалаштириш бошқарувнинг асосий области бўлиб, спорт фаолиятининг даражасини белгилайди.

Прогноз долзарб режаларни қарорларини қабул қилишда доим зарурдир. Спортда прогнозлаштириш келажакда бажариладиган вазифаларни ҳозирги замон бошқарув қарорлари асосида қабул қилади. Мусобақа олди тайёргарлик босқичи режа натижасини ҳисоблаши қисқа муддатли прогнозда аниқланади. Спортнинг тайёргарлик режасида ўтган йилги тадбирда қўлланган восита ва усуллар бу йилда ҳам қўлланилади.

Вақт ўтиши билан спортда ҳам эволюция юз беради, яъни ҳолатлари, даражаси, тузилиши, характери ўзгариб ижтимоий ҳаётга мослашади. Спорт ривожланишида прогностикани таҳлил қилиш ва ўтказиладиган тадбирни режалаштириш жуда муҳимдир. Спортдаги эволюцияга асосланган ҳолда, спорт фаолиятининг ривожланишидаги муваффақиятли бошқарилаётган прогнозлаштиришни илмий асосланган вариантларини ишлаб чиқишни таклиф қилади. Бунинг учун режа тузиш, бошқарув қарорини қабул қилиш, уюштирилган тадбир ўтказиш керак. Спорт прогнози бу тавсиянома ёки танлаб олинadиган нарсa эмас, балки кўп вариантли илмий асосланган объектив баҳодир. Спортчилар тайёргарлигини режалаштириш мутахассислар олдидаги муҳим вазифалардан биридир ва улар бунга жавобгардирлар. Худди шу ерда спортдаги прогнозлаштириш ва режалаштириш муносабатлари аниқланиб, спорт фаолиятида натижали ишнинг вариантлари танлаб олинади. Шундай қилиб режалаштириш спорт фаолиятида энг яхши йўللари, тадбирларни, воситаларни, методларни танлабгина қолмасдан балки аввалги ва ҳозирги вақтда аниқланган фойдасиз йўналишларни чиқариб ташлайди.

Олдиндан кўра билиш амалиётида спорт фаолиятининг натижалари фақат прогнозлаштириш билан чегараланиб қолмайди. Бошқарув элементларининг занжири прогнозлаштиришдан фарқ қилиб, бошқарув объектига актив таъсир қилади, яъни режалаштиришда, программалаштиришда, проектлашда, ташкил қилишда, текширувда, коррекция қилишда. Бошқарув, режалаштириш, прогнозлаштириш ўзаро боғлиқ ва бир-бирига тобе бўлиб, бири иккинчисини сиқиб чиқара олмайди.

Прогнозни тўғрилигини аниқлаш жараёни верификация дейилади. Келтирилган ҳар қандай прогнозни қайсидир даражада ноаниқликлари мавжуд.

Келажакда олинган ахборотни ишлатиш учун, уни қай даражада умидлилигини текшириш керак. Прогнозни ишончлилиги ва натижалилиги икки йўл орқали аниқланади: априорли ҳамда апостериорли. Априорли прогнозлаштириш ҳодисани содир бўлгунга қадар текширади. Апостериорли верификация статистик маълумотларга нисбатан, турли прогнозларни реал содир бўлишидан, прогноз методларни натижавийлиги билан мос келишини кўриб чиқади. Апостериорли верификация прогнозлаштириш методини амалга оширишда муҳим рол ўйнайди.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Верхошанский Ю.В. Спортчининг махсус жисмоний тайёргарлигини асослари /Фан спотга. – М.: Жисмоний тарбия ва спорт, 1988. – 331 б.
2. Иванов Ч.Т. Теоретические основы методики физического воспитания. – М.: “Инсан”, 2000. – 353 с.
3. Керимов Ф.А. Спорт кураши назарияси ва услубияти. – Т.: УзДЖТИ, 2001. – 286 с.
4. Матвеев Л.П. Теория и методика физической культуры. – М., 1991. – 544 б.
5. Матвеев Л.П. Основы общей теории спорта и системы подготовки спортсменов. – Киев, 1999.
6. Озолин Н.Г. Современная система спортивной тренировки. – М.: Физкультура и спорт, 1970. – 480 б.
7. Платонов В.П. Общая теория подготовки спортсменов в олимпийском спорте. – Киев, 1997.
8. Mirzakulov Akrom Gafurzhonovich, (2022). DYNAMIC ALTERATIONS IN THE STRUCTURE OF PHYSICAL TRAINING OF CADETS OF THE ACADEMY OF THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN. *CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PEDAGOGICS*, 3(04), 124–128. <https://doi.org/10.37547/pedagogics-crjp-03-04-22>
9. Mirzakulov Akrom Gafurjanovich. (2024). CROSSFIT AS AN INNOVATIVE SYSTEM OF PHYSICAL EDUCATION OF CADETS OF THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS OF THE ACADEMY OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN. *PEDAGOGS*, 58(2), 200–204. Retrieved from <https://pedagogs.uz/index.php/ped/article/view/1374>
10. Mirzakulov Akrom Gafurjanovich. (2024). THE USE OF CROSSFIT IN THE PHYSICAL TRAINING OF LAW ENFORCEMENT OFFICERS. *PEDAGOGS*, 58(2), 205–207. Retrieved from <https://pedagogs.uz/index.php/ped/article/view/1375>